La paraula anglesa "paper" ve del català paper

Autor: Manel Capdevila
Data de publicació: 01-05-2010

La British Encyclopaedia no ho dubta: Encara que el paper és un invent xinès. El primer molí de paper d'Europa es va construir a Xàtiva el 1150. Al-Edrisi en la narració de la seva visita a Xàtiva (dins l'obra "Viatge per l'Islam"), descriu entre altres coses la gran qualitat d'aquest paper que s'exportava tant a Occident com a Orient (Damasc).

MAPA ATRIBUÏT A AL-EDRISI

Encara que estaven en plena època mora de regnes de Taifes, i Jaume I només 88 anys més tard (el 1238), al conquerir València va assimilar aquesta indústria i va ser el primer rei cristià en fer servir el paper en documents oficials, (els altres regnes el consideraven una cosa impura pròpia de moros). Aquest fet va donar una hegemonia a Catalunya en la fabricació de paper que va durar 300 anys (i no oblidem que és el paper el que permet un altre invent xinès: l'impremta -no és pràctic imprimir sobre pergamí-), i que el 1er llibre –que es conserva- imprès a Espanya va ser la "Gramàtica de Mates" -Barcelona 1468-. Investigant més sobre aquest tema ens podem emportar alguna grata sorpresa, ja que Catalunya té gran relació, amb quasi tot lo portat de Xina: pólvora, alquímia, rellotge, brújola, cartografia, paper, impremta (i no és per què la meva dona sigui xinesa.., sinó com sabeu, pel que signifiquen els xinesos de Ripoll).

Quan es construeix el primer molí de paper a Holanda (1340?) a l'artífex li diuen Joan l'Espagnol (amb o!) –avui parlem de la "quartilla holandesa"-.

Fins aquí el petit article fill d'intuïcions derivades d'articles d'Internet.

La mosca em va començar a pujar darrera l'orella quan vaig anar al País Basc i vaig veure que a les papereres hi havia marcat "papera"..., per què un neologisme del segle XIV no havia agafat la "L" del castellà (en López de Haro senyor de Biscaia era súbdit del rei de Castella)., només quedava una possibilitat, (tal com va passar amb la pólvora a Castella i Portugal) els bascs van copiar la paraula de qui els hi havia portat el paper: els catalans. La guspira va avançar fins intuir que havia passat el mateix amb la resta de països europeus.

Amb el "papel" castellà i portuguès, encara que era prou evident (timoner-timonel, planter-plantel, verger-vergel, Reinier-Reinel...), tot i sabent que no pot venir de l'àrab -ja que en àrab es diu "waraqun"-, em faltaven coneixements filològics per afirmar amb fermesa que venia de "paper" amb la "r" canviada.

Però seguim:
En Coromines en el cas de la pólvora només es va atrevir a dir que la paraula està documentada dos segles abans a Catalunya, i que en castellà només té el sentit de pólvora explosiva.

En el cas d'arcabús tanca files amb els filòlegs europeus dient que ve de l'alemany hakenbush ?jo no hi estic d'acord, l'arcabús és un invent català (la British diu: inventat a Espanya a mitjans del S.XV) per tant la paraula també ho ha de ser, podria venir de: arc-a-burs (burs = sacsejada, salva)? hi havia dues armes diferents: a una nòmina de l'exercit de Lluís XIV hi ha pagaments diferenciats per als "arquebussiers" i per als "haquebussiers", amb sous diferents, demostrant d'aquesta manera, que no eren la mateixa cosa.

En canvi en el cas del paper ho deixa brodat, llegiu, és quasi una tesi doctoral –i això que desconeixia la referència de l'Al-Edrisi i esmenta Xàtiva al s.XIII:

PAPER, mot pres del b. ll. papyrus, adaptat per via semiculta a una terminació catalana quan descabdellàrem la

fabricació de paper apresa dels àrabs i moros: mot i indústria que la nostra nació transmeté després a totes les altres llengües i nacions d'Europa, dl. doc: 1249.

.....

L'InvLC extracta un doc. ross. de 1284 que porta el mot paper dos cops i uns 10 més de posteriors, dels Ss. xiii i xiv. N'hi havia, doncs, ja moltes mencions, que impliquen un comerç actiu d'aquest article per part dels catalans.

En efecte, en el Migdia de França, en el S. xiv, els esments de paper importat abunden, i s'hi reparteixen entre el papier catalan i el lombart (PSW vi, 52è, 53è), que llavors significava 'italià'; però com que en italià mai no s'ha dit altrament que carta, és ben segur que totes les llengües d'Occident que tenen aquell mot el van rebre del català.

El castellà papel és d'aparició força més tardana, car sorgeix per primera vegada el 1330, en l'Arxipreste de Hita, rimant amb tres mots en -er; i, per segona vegada, paper en un glossari aragonès de c. 1400 i papel en un de c. a la mateixa data i també amb trets lingüístics aragonesos. No en sé més dades castellanes fins a 1490: aquestes són gairebé les primeres pròpiament de Castella, car el text de l'Arxipreste té quasi tant de morisc com de castellà. Com que el canvi de -er en -el és un fenomen normal en els catalanismes del castellà, i en castellà cal esperar que el resultat del canvi fonètic de -yrus sigui un altre, (de fet "papyrus" s'ha convertit en "papiro") sembla segur que ells també reberen el mot de Catalunya; igualment passà amb el port. papel [S. xv, i una menció a Galícia el 1327].

En oc. apareix sovint ja en el S. xiv, però ja hem vist que amb el nom de papier catalan; per tant és lògic que al francès del Nord (on ja es testifica en el segle xiii) també li vingués de Catalunya: consta que a França no se'n va fabricar fins el 1318 (FEW vn, 593a, nota 27), i que la primera fabricació europea fou en terra valenciana, entorn de Xàtiva, a mj. S. xiii; en tot cas després de la presa de València, 1238; on ja en fabricaven els moros i àrabs, amb els coneixements adquirits en la Sogdiana, després de la presa de Samarcanda el 751.

De Catalunya han de venir, doncs, també l'al. papier [S. xiv], l'angl. paper [S. xiv], i les corresponents formes neerlandeses i escandinaves (aquestes datant del període tardà de l'islandès antic), així com el pol. papier, txec papir i croat papir; altres llengües europees, com el rus bumàga, usen termes d'un altre origen (pròpiament 'cotó', provinent del grec). El mot, en fi, prové del gr. egipci ???????, ll. papyrus, nom de l'arbust papirus de les riberes del Nil, cy-perus papyrus L., que ja en l'Antiguitat fou usat com a papirus, d'elaboració purament vegetal i ben distinta; els xinesos descabdellaren uns pocs segles més tard la fabricació a base de drap i material semblant (fibres vegetals), que predominà des de principi de l'Edat Mitjana, i que transmeteren a l'Iran, on l'aprengueren els àrabs des dels Ss. viii-ix, i començaren a vendre'n en petites quantitats a Occident. Aquí no se n'ha conservat cap espècimen sinó en un missal riojà isolat de c. 1030, de fabricació mora. Tot això quedà ja precisat en el meu article del DCEC, després enriquit amb algunes precisions ací, i per G. Colon, Encicl. Ling. Hisp. n, 326-7, i el FEW, 1. c.

També la literatura ens mostra el mot paper, des dels orígens, en primer pla, en el món dels conceptes catalans: «esdevenc-se - que Ramon lo foll, el juglar de valor, aportaren tinta e paper devant l'Apostoli, e digueren que ells volien trametre scrit a l'Agalifa de Baldac per ço que veesen si avien tan nobles sotsmeses con l'Apostoli - a retornar valor en lo món», Llull (Blanq., NCl. n, 153.8).

Manel Capdevila

Article en format PDF.